

Kovács Szilvia

ALÁN DINASZTIKUS KAPCSOLATOK A 11-12. SZÁZADBAN

A Kaukázus, valamint előtere és az ott élő népek minden történelmi korban jelentős szerepet tölthettek be. Itt találkozott Kelet és Nyugat, a kereszténység és az iszlám, a római, majd bizánci és a keleti, valamint az iráni és török civilizáció. Az Észak-Kaukázusban élő – a Magyar Királyság területén a 13. században megjelent iráni nyelvű népeességnek, a jászoknak az ősei, – alánok területe a középkorban stratégiaileg rendkívül fontos volt. Államuk ugyanis földrajzilag különböző birodalmak kereszttújának számító térségben feküdt. Ennek következtében a 7-10. század folyamán a Kaukázus megszerzéséért folytatott harcokban meghatározó volt a szerepük. A 10. században, a Kazár Kaganátus bukása után az Észak-Kaukázus központi részén a legerősebb hatalomnak számított. Feltételezhető, hogy sok szomszédos kaukázusi törzs tartozott a fennhatóságuk alá. Legfontosabb központjukat, Magaít régebb Minorsky csecsen-ingus területre lokalizálta (Minorsky 1958, 107). A legújabb kutatások nyomán azonban Nizsne-Arhizzal, egy ma már csak romjaiban álló erőddel azonosították, amely Bolsoi Zelencsuk folyó mentén van karacsáj-cserkesz területen (Allsen 1987-1991, 19). A Kaukázustól délre fekvő területekkel a Dariel-hágón (Alán-kapun) és Dagesztánon keresztül tartották a kapcsolatot.

A 10. században Bátorbanszületett Konstantin szerint a térség korábbi nagyhatalmának számító kazárokat az úzok mellett az alánok is meg tudják támadni. Sőt a 9. század végén és 10. század elején még hatalmas kazárok Krím-félsziget elleni támadásait is meg tudják akadályozni, ha szükséges (DAI 62-65). A kazárok elleni alán-bizánci szövetségről egy névtelen kazár levél Haszdai ibn Sapruthoz is említést tesz (Golb 1982, 114-115; vö. Golden 1980, 94-96; Hunyadi 2001, 168-169). Az alán uralkodó a 10. században egyike volt a császár „lelki fia” cím viselőjének. A másik két császári vazallus, akit e címmel ruháztak fel, a Balkán-félszigeten fontos bolgár cár, valamint a kis-ázsiai területeken szintén jelentős szerepet betöltő örmény király volt (Obolensky 1999, 221).

Annak ellenére, hogy a 11-12. század folyamán Bizánc szempontjából csökkent valamelyest korábbi jelentőségük, még mindig számottevő szerepet tölthettek be a Kaukázusban. Ez az időszak az alánok történelmében lényegében a komolyabb katonai konfliktusok nélküli stabil külpolitikai körülményekkel jellemezhető. Ebben az időszakban a szomszédos hatalmakkal való kapcsolataikban gyakoribbá válnak a dinasztikus házasságok.

A térség korábbi nagyhatalmai közül továbbra is kapcsolatban álltak a Bizánci

Birodalommal. Azonban annak ellenére, hogy a 11-13. századi bizánci írott kútfőink alapján a Komnénoszok (1081-1185) felismerik a külföldiekkel kötött dinasztikus kapcsolatok jelentőségét, az ekkor már keresztény alán fejedelmi házakkal¹ mégsem kötnek házasságot.²

Ugyanakkor a 11. század végén, a 12. század elején felemelkedő és nagyhatalmi státusra szert tevő Grúz Királyság számára az alánokkal való dinasztikus és katonai kapcsolatok alapvetővé váltak.

A kelet-európai rusz fejedelemségek is hasonló módon, azaz dinasztikus házasságokkal kötődtek az alánokhoz, ezt több fejedelem oszét származású felesége bizonyítja.

Jelen munka tárgya az alánok dinasztikus kapcsolatainak vizsgálata a 11–12. században a különböző szomszédos hatalmakkal. Ugyanis az alánok jelentőségét a vizsgált korszakban a dinasztikus kapcsolataik is tükrözik. A tanulmány a bizánci, a grúz és végül a rusz fejedelmek udvarába került hölgyek történetét veszi sorra.

A forrásaink, kevés kivételtől eltekintve nagyon szűkszavúan írnak ezekről a nőkről, azonban alaposan megvizsgálva ezeket a kútfőket mégis kiderül, hogy az idegen udvarokba került alán hercegnők nyugati kortársaikhoz hasonlóan néha nagyon fontos szerepet tölthettek be új hazájukban.

Közismert, hogy a bizánci uralkodók a 11. századig nem szívesen kötöttek házasságot idegen uralkodóházak hercegnőivel. A 11. században, több mint háromszáz év után tulajdonképpen VII. Dukasz Mihály (1071-78), majd III. Niképhorosz Botaniatész (1078-81) felesége, Alániai Mária volt az első keleti részekről származó idegen eredetű császárné.³ Alániai Mária történetére azonban nem fogok kitérni az előadásomban, mert ő neve ellenére IV. Bagrat grúz (1027-1072) uralkodó lányaként került a bizánci udvarba. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy véleményem szerint a jól tájékozott bizánci források szerzői nem véletlenül nevezték

---

¹ Az alánok keresztény hitre térésével kapcsolatban lásd Fejős 2001. Az alánok egy része azonban a 13. században sem volt keresztény. Erre utal Theodor, az alánok püspöke, aki egy 1226. január 6-án kelt levelében leírja, hogy nyájának tagjai hogyan áldoztak szellemeiknek a magas hegyeken (Alemany 2000, 239). Valamint Julianus, aki szerint „... *elérkeztek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesen laknak*” (Györffy 1986, 65). Egy 16. századi utazó, Giorgio Interiano pedig azt állítja, hogy a kaukázusi népeknél a kereszténység hatása az ő korában is felszínes (Göckenjan 1997, 96–97). Az alánok ma is élő utódainál, az oszétoknál a kereszténység és az iszlám elemeivel keveredő pogány hagyományok még a 20. században is éltek. Ez a különleges szinkretizmus teszi egyedivé az oszét kultúrát (N.E. Leeper: Ossetians. In: E12 VIII, 179–180).

² Ugyanakkor ebben az időben, azaz a 11–12 században az alán zsoldosok jelentőségét a bizánci hadseregben számos forrás tanúsítja (Kovács 2005, 219–225).

³ II. Jusztinianosz (685–695; 705–711) második felesége, Theodóra egy kazár kagán lánya volt. V. Konstantin (741-775) pedig 732-ben szintén egy kazár uralkodó lányát, Èiëäket vette feleségül, aki Bizáncban az Eirené nevet kapta.

Alániaiának a császárnét, akinek szépségét legtöbb forrásunk kiemeli. Több korabeli írott kútfő szerint az alán származású nők a külsejükkel vonták magukra a figyelmet. Ennek függvényében úgy vélem, hogy a kortárs bizánci szerzők feltehetően tudták, hogy a császárné édesanyja, Boréna alán származású volt. Tehát lehetséges, hogy Mária neve előtt az alániai jelző egyrészt a szépsége, másrészt viszont az édesanyja miatt szerepel.⁴

A Bizánci Birodalom a Komnénosz-dinasztia (1081-1185) idején ismeri fel a külföldiekkel kötött házasságokban rejlő igazi lehetőségeket (Kazhdan 2006, 31; Macrides 2006, 238-239). Így a vizsgált korszakban az első alán származású nő a bizánci udvarban nem feleség, hanem tús volt. Ez az alán lány érdekes karriert futott be a Bizánci Birodalomban IX. Konstantin Monomakhosz (1042–1055) szeretőjeként.

Mikhaél Psellosz (1018–1096), aki a korabeli bizánci udvarban jelentős pozíciót töltött be, így közvetlen közlőre figyelhette meg a történeteket, egyik kedves témája volt szereplőinek szerelmi élete. IX. Konstantin Monomakhosz, amíg felesége, a Makedón-dinasztia egyik utolsó tagja, Zoé császárnő élt, diszkrét volt, nem merete bevinni a palotába, mint előző szeretőjét, Szklérénát (Psellos 6, 58-63; Sewter 1966², 183-186). Zoé halála (1050) után a fiatal kegyencnőt *szebaszté*⁵ címmel ruházta fel, császári testőrséget állított mellé, és úgy élt vele, mintha összeházasodtak volna, sőt szerette volna megkoronáztatni. Ez utóbbiban állítólag csak két dolog akadályoz-

⁴ A császárné leírását Anna Komnénának köszönhetjük, akit születésekor eljegyeztek Mária fiával. Azonban Mária fia a házasság előtt meghalt. A művelt császárlány szerint Mária „*mert egy bizonyos, hogy olyan alakja volt Máriának, mint a ciprusnak, bőre a hó fehérségéhez hasonlított, ovális arca olyan volt, mint a harmatos rózsza. Tekintetét halandó ember le tudná-e vajon írni? Lángszín szemöldökök íve alatt húzódott meg világoskék szeme. Nem kétséges, hogy a költők gyakran megörökítették a legkülönbözőbb évszakok virágait, ám a baszilissza szépsége, elvakító gráciája, bájos és elragadó viselkedése őt minden művészi alkotás fölé emelte, sem Pheidiasz, sem Apellész, de semmiféle művész sem volt képes hasonló remekművet megalkotni. Úgy mondják, hogy a Gorgó feje kővé meresztette azt, aki rátekintett. Am amikor Mária feltűnt valaki előtt – a férfiak kővé meredve szegeződtek ahhoz a helyhez, ahol álltak, mintha elvesztették volna józan értelmüket és ítélőképességüket. Soha senki nem látta a részeknek egymáshoz s megint az egésznek külön-külön a részekhez illő ilyen isteni harmóniáját: élő remekmű volt, a legnagyobb elragadtatás tárgya a szépségre éhes emberek számára. Nyugodtan mondhatták volna őt a földre szállt Szerelme istennőjének*” (Passuth 20022, 90–91; vö. Alex. III, 2, 4)

⁵ A *szebasztosz* 'tisztletreméltó' cím, az 1–2. századi görög szerzőknél szereplő latin augusztusz megfelelője. A 11. században jelenik meg újra mint méltóságnév. IX. Konstantin Monomakhosz korábbi szeretőjének, Szklérénának hozta létre a *szebaszté* címet. Később I. Alexiosz is átvette a tisztségnevet, és a Komnénoszok korában a szebasztoszok több mint 90 százaléka a dinasztia rokonai közül került ki. A méltóságnév jelentősége azonban a 12. század végén csökkenni kezdett. A 14. századi ceremóniakönyvekben pedig már csak jelentéktelen rangot jelöl (Kazhdan 1991, 1862–1863).

ta meg: egyrészt már a harmadik felesége volt Zoé,⁶ ami a bizánci jog szerint nem volt szerencsés, másrészt a társuralkodó Theodóra se tűrt volna el egy ilyen sértést (Psellos 6, 152-154; vö. Sewter 1966², 235-236; Alemany 2000, 227-228).

Forrásunk szerint évente két-három alkalommal meglátogatták a fiatal szebasztét apja követei Alániából, és a császár úgy mutatta be a látogatóknak őt, mint hitvesét és császárnőt (Psellos 6, 155; vö. Sewter 1966², 237). Ráadásul vagyonokat költött annak érdekében, hogy kedvébe járjon: „*Történelme folyamán először az alánok földje elhalmoztatott a mi Rómánkból származó javakkal. Vitorlás hajók érkeztek a kikötőbe, és mikor ismét kifutottak a tengerre, mindig tőlünk származó értékes javakkal voltak megrakodva ...*” (Psellos 6, 153; vö. Sewter 1966², 236).

Pszellosz kihangsúlyozza, hogy a kegyencnő egy „nem túl jelentős ország”, Alánia királyának lánya volt, aki túszként került az udvarba. És némi malíciával jegyzi meg, hogy ezt a jelentéktelen országot, illetve annak követeit halmozta el a császár ajándékokkal (Psellos 6, 151; vö. Sewter 1966², 235-236).

Sajnos az alánok szép hercegnőjének nevét a források nem jegyezték fel, és arról sem beszélnek, hogy melyik alán uralkodó lánya volt.

Két elmélet létezik arra, hogy ki is lehetett ez az alán lány. Mielőtt ezeket ismertetném, meg kell említenem, hogy egyesek szerint az alán hercegnő azonos lehet azzal az Eirenével, aki később Iszaakiosz Komnénosz felesége lett 1071-, vagy 1072-ben. Niképhorosz Brüenniosz szerint VII. Dukasz Mihály trónralépésekor visszahívta a száműzetésben élő Komnénoszokat „és házasság révén őket rokonaivá tette, amikor ő maga számára korábban feleségül vette Máriát, Grúzia királyának teljhatalmú lányát, és feleségül adta az ő [Mária] unokatestvérét, Eirenét, az alán uralkodó lányát Isaakioshoz...” (Alemany 2000, 230–231). Itt meg kell jegyezni, hogy Niképhorosz Brüenniosz ezen mondata ellentmond annak a feltételezésnek, hogy a bizánciak nem tudtak különbséget tenni a Kaukázusból a bizánci udvarba kerülő előkelők között (Pritsak 1991, 52; Alex. 67). Visszatérve Iszaakiosz és Eirené⁷ házasságára, feltehetően része volt annak a folyamatnak,

⁶ Mivel VIII. Konstantinnak (1025–1028) nem volt fiú örököse először egyik lánya, Zoé és annak férje, III. Romanosz Argürosz lett az uralkodó. Miután Zoé megölette férjét, feleségül ment szeretőjéhez, egy paphlagóniai parasztfiúhoz, aki IV. Mihály néven lett császár (1034–1041). Majd Mihály halála után nővére, Theodóra erős pártjának nyomására együtt uralkodott a két testvér. Zoé harmadik férjével, IX. Konstantin Monomachosszal együtt gyakorlatilag hárman álltak a birodalom élén (Ostrogorsky 2001, 287–291).

⁷ Az uralkodócsalád hitere utalhatnának az idegenbe férjhez ment lányok keresztény nevei, azonban a Bizánci Birodalomban legtöbbször a házasság alkalmával új nevet kaptak, feltehetően annak jeleként, hogy az ortodox kánonjognak megfelelően a görög rítusú kereszténységet kellett felvenniük (Vryonis 1975, 131; Macrides 2006, 375). Erre jó példa Árpád-házi Szent Piroskának, I. (Szent) László lányának esete, aki II. János Komnénosz császár feleségeként az Eirené 'béke' nevet kapta (Moravcsik 20032, 72). Akárcsak III. Béla lánya, Margit, aki Iszaakiosz Angelosz feleségeként Bizáncban a Mária nevet kapta (Moravcsik 20032, 91).

amely során VII. Mihály a száműzetésből visszahívott Anna Dalasszénát és fiait kárpótolni kívánta (Hill 1999, 144). Ennek viszont részben ellentmond Brüenniosz felesége, Anna Komnéné, aki a házasságot Alániai Máriának tulajdonítja (Alex. II, 1, 4; vö. Passuth 2002², 54). Természetesen nem kizárt, hogy a császár a felesége hatására cselekedett. Egyes vélemények szerint Iszaakiosz e házasság következtében került jó viszonyba a császárnéval, Alániai Máriával, akinek viszont a Komnénosz testvérek az életüket köszönhetik (Hill 1999, 142).

Eirené és Iszaakiosz fiáról, Adrianosz Komnénoszról a 12. században Niképhorosz Bazilacesz egy dicsérő költeményt írt, ami a szülőkért való könyörgéssel kezdődik. Eirené kapcsán a szerző megemlíti családjának kiválóságát és népének nagyságát.⁸ Majd különböző dolgokat tudunk meg az alánokról: hogy ők a legbátrabbak a kaukázusi népek közül, hogy törzsekbe vagy nemzetségekbe szerveződve legeltetik nyájaikat, és király vezeti őket, aki a szomszédaival szemben fölényben van, valamint azt, hogy „*csak Krisztust szolgálják*” miután elfogadták a kereszténységet (Alemany 2000, 229–230).

Mivel Adrianosz Komnénosz Bulgária patriarchája, vagyis magas rangú bizánci tisztségviselő volt, az őt és családját dicsérő panegirikusz minden sorát nem kell hitelesnek elfogadnunk. Feltehetően hízelgő túlzásnak tarthatjuk azt, hogy családja és népe kiváló, és hogy népe a legbátrabb. Ugyanakkor a toposzok és túlzások mellett hasznos információkat is közöl az alánokról: királyuk van, aki a szomszédainál hatalmasabb, és hogy keresztények.

Eirené alán származását egy az Anna Komnéné művében, az *Alexiaszban* szereplő történet is megerősíti, amely szerint Iszaakiosz egyik lányát, Mária Komnénát 1088–1090 körül eljegyezte Trapezunt önálló sztratégoszának, Theodorosz Gabrasznek fiával. Theodorosz röviddel ezután újránősült, és egy magas rangú alán nőt vett feleségül. Mikor azonban kiderült, hogy második felesége és Eirené első unokatestvérek, a két gyerek jegyességét felbontották (Alex. VIII, 9, 1-2).⁹

IX. Konstantin Monomakhosz kegyencnőjének életkorát nem ismerjük, de a bizánci jog szerint a lányok legkevesebb 12 éves korukban férjhez mehetek, normális esetben azonban 15-20 éves korukban került sor erre (Talbot 1997, 121). Tehát feltehető, hogy az alán hercegnő tizenéves korában lehetett a császár szeretője. Psellosz szerint egyébként több kérője is akadt a szép túznak (Psellos 6, 151-152; Sewter 1966², 235). A történethez tartozik még, hogy a császár egyik kedves embere, a „bohóc” Romanosz Boilas, beleszeretve a szép túszba, merényletet tervezett Konstantin ellen, hogy megszerezze az uralkodó szeretőjét (Psellos 6, 145-150; vö.

⁸ „*az alánok az ő népe, [Adrianosz] anyja az ő királynőjük (ἀάββέεόόά)*” (Alemany 2000, 229–230).

⁹ Anna Komnéné ebben az esetben nem pontos, ugyanis nem emiatt bontatott fel a jegyesség (Alex. 287).

Sewter 1966², 231-232). IX. Konstantin Monomakhosz halála (1055) és Iszaakiosszal való házassága között 16 év telt el. Tehát ha azonos a két nő, akkor Eirené az 1070-es évek elején feltételezésem szerint harmincas éveiben járt. Mindenestre olyan korban volt, hogy férjének nyolc gyermeket szült, akik jelentős pozíciókat töltöttek be a későbbiekben a Bizánci Birodalomban.

Ha Eirené és IX. Konstantinosz Monomakhosz szeretője azonos is, továbbra is fennáll a kérdés, hogy kinek lehetett a lánya.

Erre két elmélet van: 1. a grúz trónkövetelő Demetrének volt a lánya (Garland-Rapp 2006). Demetre az alán Aldénak¹⁰ és I. Giorgi grúz királynak (1014-1027) volt a fia (Toumanoff 1990, 134), aki féltestvérétől, IV. Bagrattól több alkalommal is megpróbálta a trónt megszerezni. Tudjuk, hogy a bizánci udvar támogatta a trónkövetelőt (Skylitzés 389; Cheynet-Flusin 2003, 322; Alemany 2000, 222). Itt a következő kérdések merülnek fel: miért nevezik a bizánci források a grúz trónkövetelőt Alánia királyának? Talán az anyja miatt, akiről tudjuk, hogy alán származású volt. Vagy esetleg, mert Demetre megszerezte Alánia trónját a Grúz Királyságból való távozta után? A vizsgált időszakban mindössze hat alán uralkodót ismerünk név szerint, és Demetre nincs köztük.¹¹

A második elmélet alapján pedig nem lenne más, mint Dorgolelinek, IV. Bagrat grúz király (1027-1072) sógorának a lánya (Doguzov 1987, 18; Alemany 2000, 320). Vagyis mindkét esetben Alániai Mária unokatestvérének tekinthető.

Az alán nők, mint az előbbiekből is kiderült, a szomszédos Grúz Királyságban is megjelentek. A 11. századból az alán-grúz kapcsolatokról az első adatunk egy házasság. I. Giorgi grúz király (1014-1027) másodszor az oszét király lányát, Aldét vette feleségül, ebből a házasságból született a korábban említett fia Demetre (Demetrios) (Skylitzés 389, Cheynet-Flusin 2003, 322; Toumanoff 1990, 134), aki többször is megpróbálta testvére, IV. Bagrat félreállításával megszerezni a grúz trónt. Mindkét fiú a hatalomért folytatott harcban édesanyja, vagyis Demetre Aldé, Bagrat pedig a vaspurakáni Mariam támogatására is számíthatott (Thomson 1996, 287-288). Aldéről is ennek köszönhetően vannak információink. Róla azonban mindössze csak annyit tudunk, hogy a I. Giorgi özvegyeként mindent megtett annak érdekében, hogy fia megszerezhesse a Grúz Királyság trónját. Ióannész Szkülitzész szerint az alán származású Aldé III. Romanosz Argürosznak (1028-1034) ajándékozta ÉK-Grúzia egyik fontos erődjét, Anakop'it. A császár pedig fiát, Demetrioszt magiszteri címmel ajándékozta meg (Skylitzés 389; Cheynet-Flusin 2003, 322; Alemany 2000, 222).

¹⁰ A Nart-eposzban is megtalálható egy oszét női név, Eldæ vagy Aldæ alakban (Abaev 1949, 42).

¹¹ Urdure (megh. 1029-ben); Dorgoleli (IV. Bagrat grúz király (1027-1072) sógora; Alánia Mária nagybátyja); Atcon (11-12. század, Zsadaron király apja); Zsadaron (12. század, Dávid Szoszlan apja); Huddan (12. század); III. Giorgi grúz király (1156-1184 apósa; megh. 1207-ben); Davit Szoszlan (?) (Tjamar grúz királynő (1184-1213) második férje).

Ugyanakkor mivel a bizánciaknak nem állt érdekében egy erős grúz hatalmi szervezet kialakulása, a jogos trónörököst, IV. Bagratot (1027-1072) is támogatták, ő III. Romanosz egyik unokahúgát kapta feleségül, és *kuropalateszi* rangot mellé. De a trónkövetelő Demetrét is több alkalommal hadsereggel támogatták, aki sikertelen kísérletei után végül Bizáncban halt meg (Lordkiphanidze 1967). Itt kell megjegyezni, hogy egyes feltételezések szerint Demetre leszármazottja volt Dávid Szoszlan oszét fejedelem, Tamar grúz királynő férje (Alemany 2000, 321).

A következő alán származású nő a Grúz Királyságban, nem más mint a bizánci császárné Alániai Mária édesanyja, Boréna¹². Boréna a vizsgált korszakban az egyik legjobban ismert alán király, Dorgoleli testvére volt.¹³ IV. Bagrat grúz király, első feleségének halála után, az 1030-as években vette feleségül Borénát. Házasságukból három gyermek született: a már többször említett Alániai Mária (Márta) mellett II. Giorgi grúz király és egy Mariam nevű lány. A grúz királyné, Boréna elsősorban mint a grúz ortodox egyházi kultúra és kolostori élet támogatója ismert. Tudjuk, hogy a császárné lányával együtt támogatta a jeruzsálemi Kappatha kolostor építését (Garland-Rapp 2006), és az ő nevéhez kötnék egy a Szűzanyához írott himnuszt (Tarchnišvili-Assfalg 1955, 451; Lang 1957, 181). Ugyanakkor feltehetően lányához hasonlóan támogathatta az egyházi szerzőket és másolókat.

A grúz forrásokból szerzünk tudomást arról, hogy IV. Bagrat, miután egyedül nem tudta megakadályozni – a szeldzsükök által is támogatott – a kaukázusi gandzsai (ma Gäncä, Azerbajdzsán) emír támadásait, kénytelen volt sógora, Dorgoleli támogatását kérni. Az oszét uralkodó 40 ezer emberével kiegészített grúz hadsereg megtámadta és kifosztotta a mai Azerbajdzsán területén a Kur és Araksz folyók közötti részen fekvő muszlim fejedelemség, Arrán területét, és a grúz uralkodó számos várost és erődöt szerzett vissza ekkor. A történet érdekessége, hogy a grúz forrás azt sejteti, hogy az oszét király nem egyenlő félként vett részt a harcokban, hiszen a trónörökös, a jövendőbeli II. Giorgi (1072-1089) alá rendelték. Ezenfelül az a tény, hogy a harcok után Dorgoleli audienciát kért a sógorától, szintén az alárendeltséget sugallja (Thomson 1996, 304-305).¹⁴

Végül egy rusz-alán házassági kapcsolatra térek ki. Azonban meg kell jegyezni, hogy a 12. században több ilyen dinasztikus házasságról is van információnk. A korszak egyik legjelentősebb rusz uralkodója, III. Vszevolod Jurevics Vladimir első nagyfejedelem (1177–1212), egy oszét hercegnőt vett feleségül, akit az orosz forrá-

---

¹² Nevének első része megtalálható az oszétok digori és iron nyelvjárásában is, azaz d. *bor*, i. *bür* ‘sárga’ (Abaev 1949, 161).

¹³ Feltehetően egy Urdure nevű uralkodó gyermekei voltak. Urdureről azonban mindössze annyit tudunk, hogy elesett a grúz III. Kwirike királlyal (1010-1029) folytatott harcban (ICG 1976, 128-129).

¹⁴ Az arab források a támadást 1065-re datálják (Minorsky 1953, 22; text. 15*-16*).

saink Máriának neveznek (Dzanty-Vernadsky 1956, 219; Kuznecov 1984, 134).¹⁵ A házasság pontos körülményeiről nem beszélnek forrásaink, de az 1170-es évek első felében köttethetett. Van olyan elképzelés, hogy a Bizáncban nevelkedett (Vasiliev 1932, 357), illetve testvére, Andrej Bogoljubszkij (1157-1174) elől oda menekült Vszevolod éppen hazatérőben volt, mikor Tbilisziben a grúz uralkodó, III. Giorgi (1156-1184) egy oszét nőrokonát feleségül adta neki. Egyébként Andrej második felesége is egy oszét nő volt (Dzanty-Vernadsky 1956, 219), sőt a források tanúsága szerint merénylői között is voltak alánok (PSRL 9, 249). E házasságból, mint Vszevolod Bolsoje Gnyezdo 'Nagy Ől' mellékneve is utal rá, nyolc fiú és négy lány született, köztük Jurij Vszevolodovics, aki 1238-ban esett el a mongolokkal folytatott Szity mezei csatában. Ugyanakkor leszármazottaik közül néhányat az orosz egyház szentjei között tisztel, így például unokájukat, Alexander Nyevszkijt. A kegyes életű Mária és férje nevéhez fűződik a vlagyimiri Szent Demeter templomának építése. Mária nyugati és bizánci kortársaihoz hasonlóan az egyházi művészetet is támogatta (Franklin-Shepard 1996, 316). Halála után az egyház szentté avatta (április 1-én ünneplik) (PSRL 10, 49-50), így az orosz egyház harmadik szentje Olga és I. Szent Vlagyimir után (Karamzin 1816-1829; Karamzin 2006, 420; Dadianova 2004).

Összegzőképpen, mint az ismertetett példáim is mutatják, az idegen udvarokba került hölgyek több szerepet is betöltöttek új „lakhelyükön”, ugyanakkor jelzik Alánia szerepét a szomszédos hatalmak szempontjából. Hogy Bizánc számára ebben az időben az alánok már nem voltak annyira értékesek, mint a 10. században, talán az illusztrálja a legjobban, hogy az alán uralkodó lánya túszként volt az udvarban, és a későbbiekben is – mikor már a Komnénoszok is felismerték a keleti uralkodóházakkal való házasságok fontosságát – a dinasztia tagjainak leginkább a 12. században nagy hatalmi státusra szert tevő grúz Bagratida családból választottak feleséget.

Ugyanakkor a 11. században egyesített, majd a 12. században a szeldzsükkkel szembeni harcok folyamán felemelkedő Grúz Királyság számára fontos volt, hogy közvetlen északi szomszédai támogatását a maga számára biztosítsa (Lordkipanidze 1967).¹⁶ Ezt támasztják alá a fentebb idézett példáim mellett még III. Giorgi (1156-1184) házassága az oszét Huddan király (megh. 1172-ben) lányával, a szépséges Burduhannal¹⁷ (Georg.Chron. 54, 57, 107, 110). Ebből a házasságból született a

¹⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy a Nykyforovskaja Évkönyv szerint Mária egy cseh fejedelem lánya volt (PSRL 35, 19, 36).

¹⁶ Az alánok 1062-ben megtámadták Gandzsát, a szeldzsük vazallus Arrán fővárosát (Minorsky 1953, 15§; text. 14*). Ez a vállalkozás feltehetően a szeldzsük Alp Arszlán (1063-1072) akciójára volt válasz, melynek során grúz területeket pusztított (C.E. Bosworth: al-?abk. In: EI2 IV. 347). Egy második alán hadjáratra 1065-ben került sor (Minorsky 1953, 22; text. 15*-16*; Thomson 1996, 304-305).

¹⁷ A grúz krónika szerint: „... erény tekintetében minden más nőt felülmúlt” (Georg.Chron. 57). „... Burdukhan, akiben a nőiség minden bája megtalálható volt” (Georg.Chron 107).

grúzok nagy uralkodónője, Tamar (1184-1213), akinek második férje,¹⁸ mint már említettem, az oszét Dávid Szoszlan¹⁹ volt. Erre a házasságra 1188-ban került sor (GeorgChron. 61–62) Szoszlan maga is sokat tett a Grúz Királyság nagyhatalmi státusának megszilárdítása érdekében (Georg.Chron. 67–68, 73, 78, 82-83, 88, 118, 121, 124, 127-128, 129-131).

Az alánok rusz fejedelmekkel való kapcsolatait is a 11-12. században tulajdonképpen a békés dinasztikus kapcsolatok jellemzik (Baumgarten 1927, 70). A vizsgált időszakból első adatunk alán-rusz házasságra 1116-ból van (PSRL II, 284). Ekkor Vlagyimir Monomach egyik fia, Jaropolk a kunok ellen vezetett hadjárata során alánokkal tért vissza Kijevbe, köztük egy „nagyon szép” hercegnővel, akit feleségül vett. Sajnos nem derül ki egyértelműen, hogy ezek az alánok a kunok szövetségesei vagy alávetettjei voltak-e, és az sem teljesen egyértelmű, hogy a doni alánok lettek volna.

Az alánok ebben az időben feltehetően közvetítő szerepet tölthettek be a Grúz Királyság és a rusz fejedelemségek közt. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy III. Vszevolod miért éppen egy oszét hercegnőt vett feleségül, ui. Alánia fekvése következtében természetes szövetségesként jöhetett számba a kunokkal szemben (Vernadsky 1951², 358).

Az azonban feltűnő, hogy a forrásainkból legtöbb esetben nem derül ki, hogy milyen konkrét politikai történeti események következtében vagy közepette került sor ezekre a házasságokra. Természetesen még érdekesebb, hogy ezek a házassági kapcsolatok, úgy tűnik, hogy egyoldalúak voltak, vagyis a szomszédos hatalmak uralkodóházai csak kaptak lányokat feleségként az alán királyoktól. Arról azonban nem tudunk, hogy ezek az államszervezetek maguk adtak volna az alán uralkodóknak bizánci, grúz vagy rusz uralkodói családból származó nőt feleségként.

Ismert, hogy a korszakban legtöbb esetben egy nőről csak a férfakkal kapcsolatban vannak információink, és akkor is csak abban az esetben, ha az adott férfi is valamilyen szempontból rendkívüli jelentőségű. Ennek következtében szűkösek az adataink ezekkel a hölgyekkel kapcsolatban. Tulajdonképpen – mint az idézett példáimból kiderült – ezek a félnomád, de keresztény dinasztiákból származó hölgyek nyugati kortársaikhoz hasonlóan nemcsak az egyház és az egyházi kultúra támogatásában játszottak szerepet, de rendkívül műveltek is voltak.

---

¹⁸ Első férje pedig a korábban említett Andrej Bogoljubszkij fia, Jurij volt, akitől annak ürügyén vált el, hogy házasságuk második évében sem született még gyermekük (Vernadsky 19512, 360).

¹⁹ Szoszlan nevet viselte a Nart-eposzban az egyik hős. A név lehet, hogy török-mongol eredetű suslan 'vészjósló tekintetű', *susl?* 'fenyegető, komor' (IECOA III, 138-140).

Irodalom:

- Abaev, V.I. (1949): *Î ñãòèîñéèé ÿçûè è òí èèèîð. Î î ñéãã–Èãáéíãðãã: Àèãããî è ÿ Î ãéÑÑÑÑÐ.*
- Alemaný, A. (2000): *Sources on the Alans. A Critical Compilation. Handbook of Oriental Studies. Sect. 8. Central Asia. Ed. D. Sinor – N. di Cosmo. Vol. 5. Leiden-Boston-Köln: Brill.*
- Alex. = Anna Komnene: *Alexias*. Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von D. R. Reinsch. Köln: DuMont Buchverlag, 1996.
- Allsen, Th.T. (1987-1991): Mongols and North Caucasia. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 7, 5–40.
- Baumgarten, de N. (1927): Généalogies et Mariages Occidentaux des Rurikides Russes du Xe au XIIIe Siècle. *Orientalia Christiana* IX, No. 35, 5-95.
- Cheyne, J-Cl. – Flusin B. (2003): *Jean Skylitzés: Empereurs de Constantinople*. Texte Traduit par B. Flusin et annoté par J-Cl. Cheynet. Réalités Byzantines. Paris: P. Lethielleux.
- Dadianova, V.T. (2004): *Î Î ãðèã-ßñúíã – ããèèéíé î ðíñããèðèãüíéçã çã èè ðóññéíé. ßðíñèããñèçýéóëüðóðã¹ 1-2 (21-22).*
- Doguzov, K.G. (1987): *Àèçáíòèéñéî-Àèãñéèã ïòíñãéý (Ó-Õ²² áá.)*. *Àãòíðãðãðãð ãèññãðòãèè ïãñíèñéãéãó÷ãíé ñòãã ãé èãíèèããããèñòíðè÷ãñéèð íãóé. Óãéèèèè*
- DAI = Constantine Porphyrogenetus: *De administrando imperio*. Greek text ed. by Gy. Moravcsik, English Transl. by R. J. H. Jenkins. New revised Edition. Washington DC: Dumbarton Oaks, 1967.
- Dzanty, D.- Vernadsky, G. (1956): The Ossetian Tale of Iry Dada and Mstislav. *The Journal of American Folklore*, Vol. 69, No. 273, Slavic Folklore: A Symposium. (Jul. - Sep., 1956), pp. 216-235.
- EP² = *The Encyclopaedia of Islam*. CD-ROM Edition v. 1.0. Brill NV. Leiden, 1991.
- Fejős B. (2001): Az alánok és a kereszténység. In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. Szerk.: Felföldi Sz. – Sinkovics B. MÖK 15. Budapest: Balassi Kiadó, 36-44.
- Franklin, S. – Shepard, J. (1996): *The Emergence of Rus 750–1200*. London-New York: Longman.
- Golb 1982 = The Schechter Text – An Anonymous Khazar’s Epistole to • asdai ibn Ðapruð. In: Golb, N. – Pritsak, O.: *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Golden, P. B. (1980): *Khazar Studies. An historico-philological inquiry into the origins of the Khazars*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Göckenjan, H. (1997): Kelet-Európa népei a 13. századi magyar domonkosok útleírásaiban. *Aetas. Történettudományi Folyóirat*. 1997 (2-3). 93-119.

- Hill, B. (1999): *Imperial Women in Byzantium 1025-1204. Power, Patronage and Ideology*. New York: Longman.
- Hunyadi L. (2001): A Schechter-féle szöveg: egy névtelen kazár zsidó levele Haszdai ibn Sapruthoz. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Szerk. Róna-Tas A. MÖK 16. Budapest: Balassi Kiadó, 162-175.
- ICG 1976 = Ἀὰὸὸὸὸ Ἄὰὰὰὸὸὸὸ: Ἐὸὸὸὸὸὸ Ὀὰὸὸὸὸ Ἀὸὸὸὸὸὸ Ἰ ἄὸὸὸὸ, ḥīāāāēē ī ḏāīēñēīāīāī , ḥēīāāḏyī è è ôēāçàòāēāī Í.Ö. Ōāēāøē āçā Ōāēēēñē, 1976.
- IESOA = Abaev, V. I.: Ἐὸὸὸὸὸὸ ἄ è ì ἰēīāē÷āñēēē ḥēī āāḏ ἰñāḏ è ἰñēī āī ḡç ū èā. I-V. Ἰ ἰñēāā–Ēāīēīāḏāā, 1958-95.
- Karamzin, N. (2006): Ἐὸὸὸὸὸὸ ἄ ḥōāāḏñōāāĐī ḥñēēñēī āī ā XII ôī ì āḏ ā 3 ēīēāāḏ. Ἐīēāā I. Ōī ì I–IV. Ἰ ἰñēāā: Ōāḏīçèòēēīēāā.
- Kazhdan, A. (1991): Eirené. In: *ODB II*.
- Kazhdan, A. (1991): Sebastos. In: *ODB*. III.
- Kazhdan, A. (2006): A bizánci diplomácia fogalma. In: *A bizánci diplomácia*. Szerk. J. Shepard – S. Franklin. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány. 11–35.
- Kovács Sz. (2005): Alán harcosok a bizánci hadseregben (1071–1185). In: *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Ed. by Sz. Felföldi. Szeged: SzTE-Ókortudományi tanszék. 219-225.
- Kuznecov, V.A. (1984): Ἰ÷āḏēē è ñōὸὸὸὸ Ἀēāī. Ōā ḏī ē ē è āçā Ἐçā ḏāēūñōāī «ἘḐ».
- Lang, D. M. (1957): Tarchnišvili, M. – Assfalg, J.: *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur, auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidze bearbeitet*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana. (Review). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*. Vol. 19, No. 1, 179-181.
- Ljubarskij, Ja.N. (1978): Ἰ è ḏāèē Ἰ ḥēē. Ἐè÷īññōū è ôāīḏ÷āñōāī. Ἐ è ñōὸὸὸὸ ἄèçāìḏēēñēīāī ἰ ḏāāōī āīèçī à. Ἰ ἰñēāā: Ἐçā ḏāēūñōāī Ἰ ḏēā.
- Macrides, R. (2006): Dinasztikus házasságok és politikai rokonteremtés. In: *A bizánci diplomácia*. Szerk. J. Shepard - S. Franklin. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány. 357–381.
- Minorsky, V. (1952): The Alán capital *Magas and the Mongol Campaigns. *Bulletin of School of Oriental African Studies* 14/2, 221-238.
- Minorsky, V. (1953): *Studies in Caucasian History*. London: Taylor's Foreign Press.
- Moravcsik Gy. (2003²): Moravcsik Gy. (2003²): *Bizánc és a magyarság*. The new edition with Introduction by Makk F. Budapest.
- Obolensky, D. (1999): *A Bizánci Nemzetközösség*. Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány
- ODB = *The Oxford Dictionary of Byzantium*. I-III. Ed. chief A. P. Kazhdan. New York-Oxford: Oxford University Press, 1991.

- Ostrogorsky, G. (2001): *A bizánci állam története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Passuth L. = Anna Komnéné: *Alexiasz. Ford.* Passuth L. Szeged: Lectum Kiadó. 2000².
- Pritsak, O. (1991): Alans. In: *ODB*. I.
- Psellos = Michael Psellus: *Fourteen Byzantine Rulers*. Trans. with an Introduction, by E.R.A. Sewter, London: Penguin Classics 1966².
- PSRL = Ī iē í íãÑíáðáíéáĐónñêéö Ēáðîĩ èñăĕ. Ő.2.Đää. Ēèðà+ăă, Ā.Ñ.(Ī í ñéää, 1950²); T. 9-10. Đää. Òèðî ì èðîâ, Ī .Í. (Mîñéää, 1965³); T. 35. Đúáâîâ, Ā.Ā. (Ī í ñéää, 1980). Ēçă òðăüñòâî «Ī äöêâ».
- Talbot, A.-M. (1997): Women. In: *The Byzantines*. Ed. by Cavallo, G. Chicago–London: The University of Chicago Press, 117–143.
- Tarchnišvili, M. – Assfalg, J.: *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur, auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidze bearbeitet*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana.
- Thomson, R. W. (1996). *Rewriting Caucasian History: The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles, the Original Georgian texts and the Armenian Adaptation*. Transl. by R.W. Thomson. Oxford: Clarendon Press.
- Toumanoff, C. (1990): *Les dynasties de la Caucasic chrétienne de l’Antiquité jusqu’au XIXe siècle*. Rome: no publisher listed.
- Vasiliev, A.A. (1932): Was Old Russia a Vassal State of Byzantium? *Speculum* Vol. 7, No. 3, 350-360.
- Vernadsky, G. (1951²): *Kievan Russia*. London: New Haven.
- Vryonis, S. Jr. (1975): Byzantine and Turkish Societes and their Sources of Manpower. In: *War, Technology and Society in the Middle East*. V. J. Parry – M. E. Yapp. London, 125-152.

Web-irodalom:

- Garland, L. – Rapp, Jr., Stephen: Mart’ a-Maria “of Alania” In: *De Imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors*.
http://www.roman-emperors.org/marylal.htm#N_6. 24 July 2007 13⁴²
- Karamzin, H.M. (1816–1829): ĒñòîðèÿăîñóăăðñòăăĐîññèéñêîâî.
http://www.magister.msk.ru/library/history/karamzin/kar03_03.htm. 5 August 2007 16⁵⁵
- Lordkiphanidze, M. (1967): *Georgia in the XI-XII centuries*. Tbilisi.
<http://www.georgianweb.com/history/mariam/index.html>. 27 July 2007 19⁰³
- Íèèèèðîð³ăñêéè Ē³ðîĩ èñ: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov15.htm#page19>; <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov16.htm#page36>. 12 August 07 11⁰¹

OSZÉT KÖLTŐK VERSEIBŐL¹

Kosztá Hetagurov

BÁNAT

Bánat szülötti, keserűn sírjatok!
Jobb lenne nekünk kormos hamuként.
Örömmámorban zajongó népirtók,
Omoljatok össze vétkeitekért!

Csak egy is közületek ránk találna,
Népem sajtó zokogását látva.
Egy sincs köztetek, ki nagy bánatunkra,
Velünk, fájó könnyeit hullajtja.

Lánkra vertétek meggyötört testünket.
Földben halottak nyugtot nem lelnek!
Büszke hegyeinket is elvették!
Vesszőzésünknel nincs nagyobb vétek!

Szétszéledünk, elhagyva kis hazánkat,
Szétkergettek, mint dühödt vadállat!
Vezérünk, hol vagy? Gyűjts össze bennünket,
Tán eljövendő, szebb életünknek...

Legyőzőink mély szakadékba löknek.
Haza-anyácskánk zokogva sóhajt.
Szégyenünkben dicstelenu halunk meg:
Jöjj, Vezérünk! Nyújtsd e végső óhajt.

---

¹ A költők közül a legnagyobbnak tartott Koszta Hetagurov 1859-1906-ig élt. A többi költő verseit az Észak-Oszétiában megjelenő Darjal internetes folyóirat orosz nyelvű változataiból ültettük át. A műfordításokat Molnár-Ilés Gábor végezte a Tavasszal című vers kivételével, amely Berki Ferencné Erzsike munkája. A nyersfordítások elkészítésében Dercze Lászlóné Ludányi Anna és Szakállós Lajos voltak segítségünkre.